

تفسير جامع؛ منهج تفسيري معاصر با توجه به چهار منبع تفسيري

برخی از مفسران معاصر مانند علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی‌آملی صاحب تفسیر جامع هستند و از همه منابع تفسیری بهره می‌گیرند؛ اولاً قرآن کریم، ثانیاً روایات تفسیری رسول اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع)، ثالثاً عقل تجریدی که در ریاضیات و فلسفه و عرفان نظری کاربرد دارد و رابعاً عقل تجربی.

برخی از مفسران معاصر مانند علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی‌آملی صاحب تفسیر جامع هستند و از همه منابع تفسیری بهره می‌گیرند؛ اولاً قرآن کریم، ثانیاً روایات تفسیری رسول اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع)، ثالثاً عقل تجریدی که در ریاضیات و فلسفه و عرفان نظری کاربرد دارد و رابعاً عقل تجربی.

حجت الاسلام و المسلمین علی اسلامی، مدیر پژوهشگاه قرآن و عترت پژوهشگاه علوم و حیانی معارج در گفت‌وگو با خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، به معرفی منهج و روش‌های تفسیری پرداخت.

وی اظهار کرد: کلمه منهج یا معادل‌های فارسی آن، روش یا شیوه تفسیری به معنای چگونگی برداشت مفسر از آیات قرآن است. هر مفسری در برداشت از قرآن از منابع خاصی استفاده می‌کند و شیوه و روش خاصی دارد که به آن منهج گفته می‌شود.

اسلامی افزود: منهج‌های تفسیری مفسران در يك تقسیم‌بندی کلی دو دسته است؛ يك دسته منهج تفسیر روایی محض یعنی مفسرانی که در تفسیر آیه هیچ سخنی از خود ندارند و هیچ تبیین و تحلیل و توضیح و جمع‌بندی از خود ندارند و صرفاً روایاتی را که از پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت(ع) رسیده است، ذیل آیات گردآوری می‌کنند و به عنوان تفسیر ارائه می‌کنند که این روش را منهج روایی محض یا اصطلاحاً تفسیر ماثور محض می‌گوییم.

مدیر پژوهشگاه قرآن و عترت پژوهشگاه علوم و حیانی معارج گفت: در نقطه مقابل، برخی از مفسران در روش و منهج تفسیری خود در هنگام تفسیر آیات به بررسی، نقد، تحلیل و جمع‌بندی می‌پردازند، یعنی مطالب منابع مختلف را که جمع‌آوری می‌کنند، روی آن‌ها نقد و بررسی و تبیین و تحلیل دارند که به این روش منهج اجتهادی می‌گوییم.

اسلامی با بیان مثالی افزود: به عنوان مثال، منهج تفسیری تفسیر تسنیم، منهج اجتهادی است و در اینجا باید به یادآوری این نکته بپردازیم که منهج اجتهادی شاخه‌های مختلفی دارد و چون در تفسیر قرآن از منبع خاصی استفاده می‌شود، این‌که منهج هر مفسر چه منهجی است، بستگی تام و تمام به این دارد که مفسر از چه منابعی استفاده می‌کند. در خصوص منابع‌های تفسیر، اولاً قرآن کریم یکی از بهترین منابع تفسیر است، دوم سنت پیامبر اکرم(ص)، یعنی روایات تفسیری رسول اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع) به عنوان یکی دیگر از منابع دانش تفسیر است و سوم عقل تجریدی یعنی همان عقلی است که در ریاضیات و فلسفه و عرفان نظری کاربرد دارد و برهان اقامه می‌کند و در تفسیر قرآن هم سخن دارد. بنابراین عقل تجریدی هم به عنوان یکی از منابع تفسیر به حساب می‌آید.

وی ادامه داد: چهارمین منبع دانش تفسیر عبارت است از علوم تجربی اعم از علوم طبیعی و علوم انسانی که این‌ها البته یکسری فرضیه‌های زود گذری دارند که ممکن است در آینده در معرض بطلان قرار بگیرد که این‌ها را نمی‌توانیم به عنوان منبع تفسیر به حساب بیاوریم، ولی مقدمات علوم تجربی چه علوم طبیعی و چه علوم انسانی یکی از منابع دانش تفسیر به حساب می‌آید.

این پژوهشگر علوم قرآن افزود: باتوجه به شاخه‌هایی که برای منبع گفته شد، تفسیر اجتهادی چند شاخه پیدا می‌کند. اگر مفسری در تفسیر فقط از منبع قرآن استفاده کند و از هیچ منبع دیگر استفاده نکند، منهج تفسیری او منهج اجتهادی قرآن به قرآن خواهد بود و اگر فقط از سنت یعنی روایات تفسیری استفاده کند، منهج تفسیری او منهج تفسیر قرآن به سنت خواهد بود و اگر فقط از منبع عقل استفاده کند، تفسیر و منهج تفسیری او قرآن به عقل خواهد بود.

اسلامی در پایان گفت: برخی از مفسران معاصر از همه این منابع بهره می‌برند. به عنوان مثال، علامه طباطبایی در المیزان و آیت‌الله جوادی‌آملی در تفسیر تسنیم هم از منبع قرآن، هم از منبع سنت و هم از منبع عقل تجریدی و هم از منبع عقل تجربی از همه چهار منبع از منابع دانش تفسیر بهره می‌گیرند. بنابراین ما باید منهج تفسیری کسانی مانند علامه طباطبایی یا آیت‌الله جوادی‌آملی را به عنوان منهج اجتهادی جامع بنامیم. این منهج از آن جهت اجتهادی است. اما منهج مفسرانی که در ذیل آیه فقط از روایت استفاده می‌کنند، منهج روایی محض است و منهج مفسرانی که به نقد و بررسی و تبیین و تحلیل می‌پردازند، اجتهادی است؛ کما این‌که منهج اجتهادی جامع هم هست، چون مفسر در این منهج و شیوه تفسیری تنها از يك منبع بهره نمی‌گیرند، بلکه هم از منبع قرآن استفاده

می‌کند، هم از منبع سنت و هم از منبع عقل تجربی و هم از منبع عقل تجریدی.